

دکتر منوچهر ستوده

پنج سند سیاسی از دوره احمد شاه

میان کاغذ پاره‌های پدرم پنج برگ کاغذ زرد رنگ است که پشت دو برگ آنها سیاه مشق است. درازای آنها ۴۵ و پهنای آنها ۲۴ سانتیمتر است. بالای برگها طرف دست راست تاریخ تحریر نامه به سال قمری و طرف دست چپ به سال میلادی و وسط، شماره نامه‌هاست. گیرنده و فرستنده نامه‌ها معلوم نیست. مطالب با مداد سیاه نوشته شده و نویسنده چنانکه از خط پیداست من بوده است. ناخوردن مکرر برگها نشان می‌دهد که نامه‌ها پوشیده و پنهان دست به‌دست می‌شده است. اینک شرح مطالب نامه‌ها:

(۱)

مورخه شنبه ۲ جمادی‌الاولی ۱۳۳۳

(۱۱ ماه فورای ۱۹۱۶) نمره ۴۳۴

امروز قبل از ظهر رئیس‌الوزراء به‌دربار آمده به‌حضور اعلیحضرت مشرف گردید سپس به‌هیئت آمده بعد از ظهر جلسه وزراء منعقد گردیده تا عصر منعقد بود. از قراری که یکی از دومکراتها نقل میکرد چند روز قبل آقای عدل‌الملک دعوتی از رؤسای دومکراتها در منزل رکن‌الممالک نموده و عنواناتی مبنی بر استحکام عقاید خودش و اینکه حاضر برای همه‌گونه خدمت بفرقه محترم است نموده ولی یکی دوفتر از دومکراتها که خیلی جور هستند منجمله میرزا علی‌اکبر ساعت‌ساز بنابه بدگوئی گارده و اظهار نموده است که شما هر چند میخواستید گردید حالا میفرمائید من دومکراتم، اگر دومکراتید اول باید از شغل معاونت وزارت داخله استعفا بدهید. خلاصه آنچه عدل‌الملک تقاضا کرده که آنها را با خودش همراه نماید قبول نکرده و رفته‌اند.

آقای رئیس‌الوزرا دو شب قبل با میرزا محمد علی‌خان مدیر بامداد ملاقات نموده و باو وعده داده است که تا دهم برج حوت روزنامه صدای ایران را از توقیف خارج نماید. از قرار اطلاعات موثقه که بدست آمده است دکتر حاج رضاخان معروف با میرزا محمد علی‌خان مدیر بامداد و چند نفر دیگر در منزل حاجی معین پوشهری سوسیته دارند

و معلوم نیست که در چه خطی کار میکنند. پس از تحقیق کامل بعرض میرساند. — راپرت تلگرافی مورخه ۵ و ۶ برج حوت لفاً تقدیم گردید. زیاده قابل عرض نیست.

(۲)

۳۰ ماه مارت (۱۹۱۷) نمره ۴۵۰

مورخه چهارشنبه ۱۸ جمادی الثانی ۱۳۳۵

روز سهشنبه خبری قابل عرض نبود وزرا هم حسبالمعمول بهیئت وزرا آمده جلسه وزرا هم تشکیل شد. امروز بواسطه پذیرائی سفرای خارجه هیئت وزرا تعطیل بود. آقای رئیس الوزرا برای پذیرائی در منزل شخصی خودشان بودند. بعضی از وزرا بوزارتخانهها آمده بودند.

از قرار اطلاعاتی که اخیراً تحصیل شده مسائل اتتریک سعدالدوله و بعضیها بعرض شاه رسید شاه هم بیاره و مسائل جلوگیری نموده است، لاکن از طرف دیگر کابینه دو دسته شدهاند حشمتالدوله، سپهدار اعظم، ممتازالملک باهم متفق شده و بر علیه ریاست وزرا تحریکات میکنند. منجمله شایع است که تحریک دومکراتها بتوسط این حضرت است. یعنی اینها تعلیماتی بهعدلالملک میدهند. عدلالملک هم بشیخرضا و حضراتی که عرض شده دستور میدهند که باید کمیته تشکیل شود، مجلس تشکیل گردد. رئیس الوزرا هم بتوسط میرزا محسن مجتهد درصدد جلوگیری است و شهدالله از بازارها خوب جلوگیری کرده است. شاه هم کاملاً با رئیس الوزرا موافق است.

امروز در شهر شایع بود که هشتاد هزار قشون از طرف دولت جدید روسیه مأمور ایران شده است. این خبر اثرات خوب نموده است. فتح السلطنه که یکی از مهاجرین بود از کرمانشاه بطهران آمده فعلاً مخفی است. این شخص در همدان دارای سوار و جمعیت است. در سنه ۱۳۳۳ با آلمانها همراه شده بهممدان رفت سوار و جمعیت فراهم کرد. در جنگ اول که در آوج بین ژاندارم و قشون دولت بهیه واقع شد این شخص تیر خورد و باسلامبول برای معالجه رفت. از آنجا بهبرلن هم رفت و مجدداً بکرمانشاه آمد. فعلاً بطهران آمده است.

میرزا محمدعلی خان مدیر بامداد این ایام امتیازی باسم روزنامه ندای ایران گرفته ولی عثمانیها دیگر کمک پولی باو نمی کند، زیرا که برای روزنامه صدای ایران پول گرافی دادهاند و ثمری نبخشیده. حالیه بختیارها خیال دارند پولی بمیرزا محمدعلی خان بدهند و ندای ایران ارگان آنها باشد.

حاجی امام جمعه خوئی بخیال متولی باشی گری خراسان اوفتاده مشغول اقدامات است. آقا میرزا محسن هم بحمایت ظهیرالاسلام از او جلوگیری میکند — در بازار و شهر دیگر سروصدائی از مجلس خواستن و اجتماع نمودن نیست.

(۳)

۸ ماه آپریل (۱۹۱۷) نمره ۴۵۷

مورخه شنبه ۲۸ جمادی الثانی، ۱۳۳۵

امروز جمعی از رجال و اعیان درجه اول بدربار دعوت شده بودند که برای پیش

آمدهای جدید آذربایجان و رشت و قزوین و خراسان مذاکره نموده نتیجه آراء خود را بشاه عرض نمایند. گرچه هنوز رأی حضرات معلوم نیست لکن ظن غالب این است که رأی برای انتخابات بدهند، زیرا که اسکات ولایات جز با انتخابات ممکن نیست. از قرار راپرتی که اخیراً از تبریز رسیده است اهالی انجمن ولایتی را منعقد نموده‌اند بیشتر این تحریکات هم از غفقاویها هست که تازه از روسیه بایران آمده‌اند. از قرار راپرت واصله از خراسان جمعی از گرجیها و غفقاویها هم بخراسان آمده خیال شرارت داشته‌اند. حکومت آنها را خلع سلاح نموده است.

امروز نیم ساعت بغروب مشهدی محمد علی فشنگچی معروف جلو شمس‌العماره مشغول نطق گردید و برئیس‌الوزرا بد میگفت. یک نفر آژان او را تعقیب کرد. معلوم شد که موزرهم دارد و بالاخره او را جلب بنظمیه نمودند. این شخص وجودش مهم نیست و معروف بدیوانگی است ولی محرکش از بازاریها هستند. از قراری که یک نفر از اعتدالیها میگفت آقای حاج محترم السلطنه بخیال تشکیل کمیته اعتدال افتاده‌اند و عمماً قریب تشکیل خواهند نمود.

ضمیمه تلگرافاتی که از مازندران برعلیه شاهزاده معتمدالدوله رسیده است یک تلگراف مفصلی هم از امیر مؤید رسیده است که از هیئت دولت تغییر معتمدالدوله شروع باصلاحات را خواسته است. از قرار راپرتی که از کرمانشاه رسیده است در کرمانشاه بعضی مذاکرات و مجالس برضد حکومت امیرکل جریان دارد.

جلسات دومکراتها در شرف انعقاد است. فعلاً ریاست دومکرات با آقا سید محمد کمره‌ئی است. محرمانه جلسات دارند. زیاده قابل عرض نیست.

(۴)

مورخه پنجشنبه ۴ رجب ۱۳۳۵ (۱۳ ماه آپریل ۱۹۱۷) نمره ۴۶۱
روز گذشته چون رئیس‌الوزرا مشغول پذیرائی بود ابدأ خبر تازه نبود که قابل عرض باشد.

امروز صبح حسب‌المعمول آقایان وزرا بوزارتخانه‌های خودشان آمده بعدازظهر در هیئت وزرا حاضر شدند. جلسه وزرا بعدازظهر با حضور هیئت جلسه عالی دربار منعقد گردید. درباب انتخابات متفقاً رأی دادند که قانون انتخابات از حیث انتخاب کردن و انتخاب شدن تسویه شود. برای تغییر آن رأی دادند که وکلای سه دوره مجلس جمع شوند و در تصویب آن شرکت نمایند و رأی بدهند.

فرقه‌های سیاسی از دومکرات و اعتدالی و اتفاق ترقی هر سه تشکیل شده و جلسات محرمانه از برای تهیه انتخابات دارند. رئیس‌الوزرا هم احتیاط از همانعت دارد. ولی باطناً پارتی ضد آنها را تهیه و تحریک مینماید.

از قراری که در وزارت داخله شایع است اعتمادالدوله که بشهر تبریز وارد شده او را توقیف نموده‌اند. سردار رشید را هم توقیف نموده‌اند. ولیمهد هم بی‌اندازه در

فشار است و عملیات او محدود شده است. شاه تلگراف کرده است که اهل تبریز میگویند که ولیعهد مهمان ما است حق مداخله در کار ندارد. پیشکار مالیه راپرت داده است که مانع اقدامات او در اخذ و خرج مالیات هستند.

بختیاریها جداً برای عزل صارم الدوله از اصفهان کار میکنند. قانون جدید انتخابات بی سوادها را از انتخاب کردن محروم میکند. قانونی جدیداً وضع میشود برای انتخابات که بین انتخاب صنفی و انتخاب افرادی است. اداره نظمیہ کشف نموده است که از ترره‌های قفقازی وارد طهران شده‌اند. بدین جهت مشغول گرفتن اثران سواره زیادی شده‌اند.

رفع کدورت و ستداهل از ریاست وزرا بوسیله يك مراسم اعتذار شد در واقع رئیس‌الوزرا از نشان دادن بهار فائل بدون اطلاع و ستداهل عذر رسمی خواست ولی باز ستداهل با اداره نظمیہ نیامده و مریض است. زیاده قابل عرض نیست.

(۵)

مورخه شنبه ۶ شهر رجب (۱۵ ماه آپریل ۱۹۱۷) نمره ۴۶۴

روز پنجشنبه شرحی عرض شده بود بواسطه نبودن نایب‌علی‌حضور مبارک ارسال نشد، لهذا جوف این پاکت تقدیم شد. روز جمعه بواسطه تعطیل خبری قابل عرض نبود، جز اینکه در مدرسه سپهسالار و مجلس مردم جمع بودند ولی بانهایت نظم. بهائیه‌ها جلسه در شهر نو داشتند که از اعیاد مذهبی آنها محسوب میشود. نطق‌هاشان راجع بمذهب خودشان بود.

امروز دو ساعت قبل از ظهر رئیس‌الوزرا بدربار آمده آقایان وزرا را هم احضار نمود، اولاً در باب نان پاره مذاکرات شده پس از آن جلسه منعقد گردید و مشغول کار داخلی از قبیل پیشنهادات وزارت‌خانه‌ها که راجع بامور داخله آنها بود شدند. يك ساعت بغروب مانده شاه رئیس‌الوزرا را احضار نمود و رئیس‌الوزرا معجلاً حرکت کرد. وزرا هم بوزارتخانه‌های خود رفتند.

از قراری که امروز شنیده شد دستگیری سردار رشید صحیح است. هیئت دولت استعفای او را که سابقاً داده بود قبول نموده سه نفر برای حکومت تبریز منتخب شدند: نیرالدوله، حاجی مخبرالسلطنه، حاجی محتشم‌السلطنه. ولی احتمال حکومت با نیرالدوله است. زیرا که شاه و ولیعهد با او موافقتند. رئیس‌الوزرا هم با او همراه است. امروز در هیئت وزرا رأی دادند که در هفته آتی شروع بدعوت و کلا بنمایند که تجدید قانون انتخابات بشود.

از قراری که امروز تشکیلات احزاب میشود غلبه و پیشرفت با اعتدالیها است. شاه هم باطناً پس از آنکه راضی بتشکیل مجلس شد با آنها موافق است نه با دو مکرانها. رئیس‌الوزرا هم بتوسط میرزا محسن جداً مشغول جلوگیری از پیشرفت دو مکرانها است.

احزاب سابق در بازار مشغول دسته‌بندی هستند. زیاده قابل عرض نیست.

شرح حال این میرزا معسن که ظاهراً همان شیخ معسن مهران‌الاصل سرکی مسکن است و طرفدار حاجی شیخ فضل‌الله نوری بماند برای شماره‌های بعد مجله‌آینده.

سندی از مشیرالسلطنه درباره تصفیة دربار

چندی پیش که با منوچهر ستوده در زنجان به‌دیدار دوست عزیز یوسف معسن اردبیلی رسیدیم و مزاحمت دادیم فرصت آن شد که مقداری از اسناد و اوراقی را که تجلید کرده است ببینیم. به‌یادگار آن سفر این سند را که از مشیرالسلطنه دیدم و استنساخ کردم به‌چاپ می‌رسانم. (۱.۱).

این بنده مشیرالسلطنه که رئیس‌الوزراء هستم در خدمت حضرت اشرف آقاسی عضدالملک و سرکار نیرالدوله شرفیاب خاکپای جواهر آسای مبارک همایونی شده مطالب دولت‌خواهان و امرا را معروض داشته مستدعیات راجعه به تصفیة دربار از حضور مبارک همایونی مقبول و اشخاص مفصله ذیل را از دربار معدلت آثار تبعید و اخراج و از نوکری معزول فرمودند. امیدواریم بعد از رفع این سوانح کلیة مملکت اصلاح شود. در خدمات مرجوعه حاضر و نهایت کوشش را حتی‌المقدور داریم.

امیربهدار - شاپشال خان روسی - علی‌بیک - موقرالسلطنه - امین‌الملک - مفاخرالملک.

خانه‌های ارگ دیوانی تهران

چندین سال پیش ضمن مجموعه اسنادی که فاضل گرامی آقای سید محمد جزایری گرد آورده بودند و برای کتابخانه دانشگاه جندی‌شاپور (اهواز) ارزش‌یابی شد نوشته‌های از صورت خانه‌های داخل ارگ دیوانی تهران دیده شد. این سند که برای اطلاع بر تاریخ تهران دارای ارزش خاصی است در اینجا به‌چاپ رسانیده می‌شود. جای کاهه‌های ناخوانا و سائیده شده سفید مانده (۱.۱).

□ خانه ملاعلی مجتهد هزار جریبی اتباعی از محمدقلی‌خان ایشیک آقاسی باشی بتوسط میرزا حسینقلی نویسنده سفارت انگلیس. شاهزاده حاکم طهران منزل دارد.
□ از خانه‌های آصف‌الدوله که دو باب از آن باقی است که اعیان آن جمع فدوی است دو باب: [۱] منزل موسی رضا بیک جدامی نواب سلطان مسمود میرزا، [۲] منزل آغا یعقوب خواجه.

[دستور حاشیه آن]: حکماً باید هر دو خالی بشود. انعامی بگیرند. از مواجب خود چیزی رویش بگذارند خانه بخزند مثل همه نوکرها.
□ خانه‌های شجاع‌السلطنه درب‌اندرون. منزل قهوجی و بعضی از عمله‌جات درب‌اندرون نواب مهدعلیا سترکبری دامت شوکتها است.
□ خانه جهانگیرخان غلام بچه که مدتی کلبعلی‌خان افشار منزل داشت، منزل